

**Biblioteca ASTRA,
Corpul B**

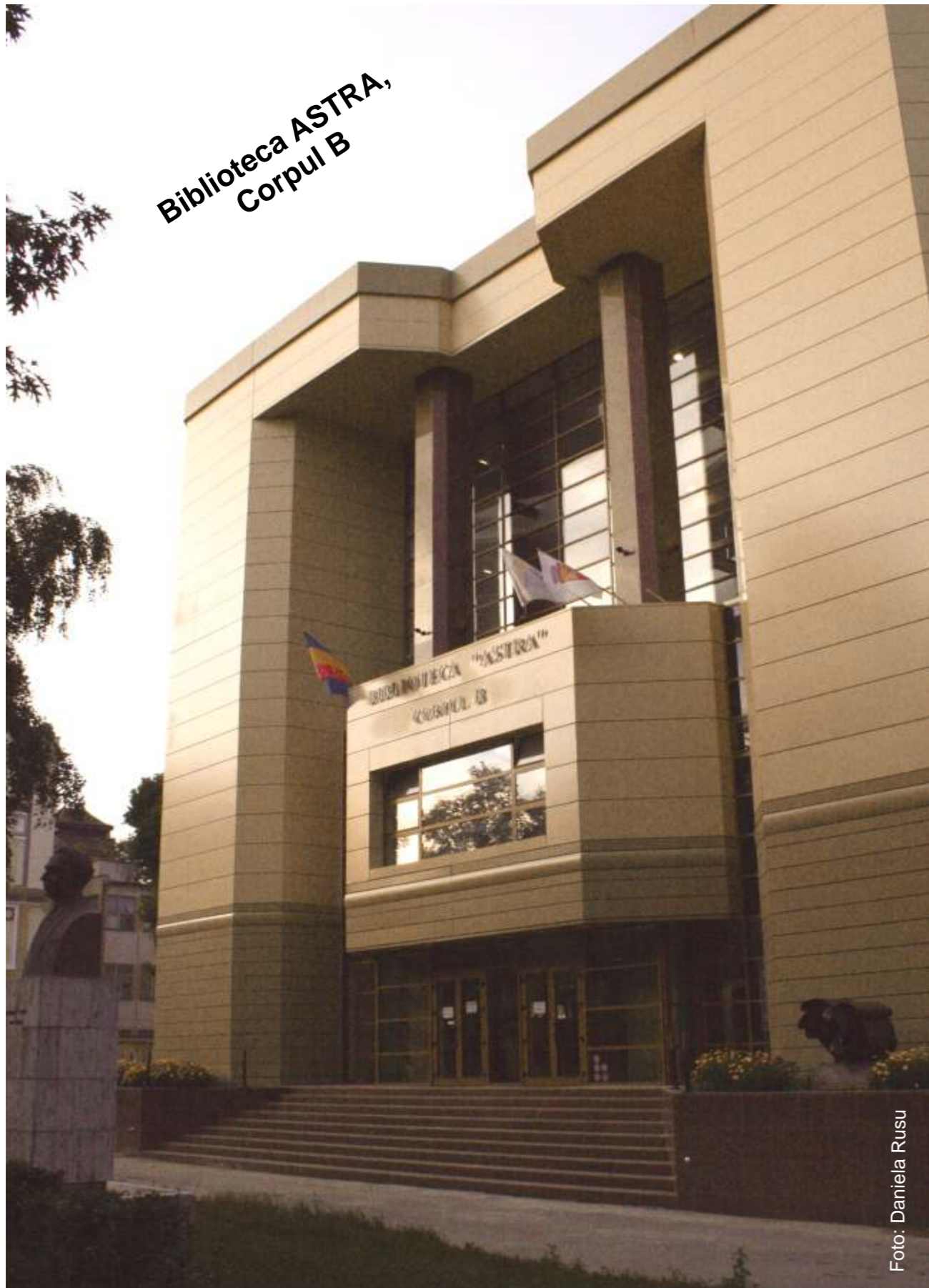
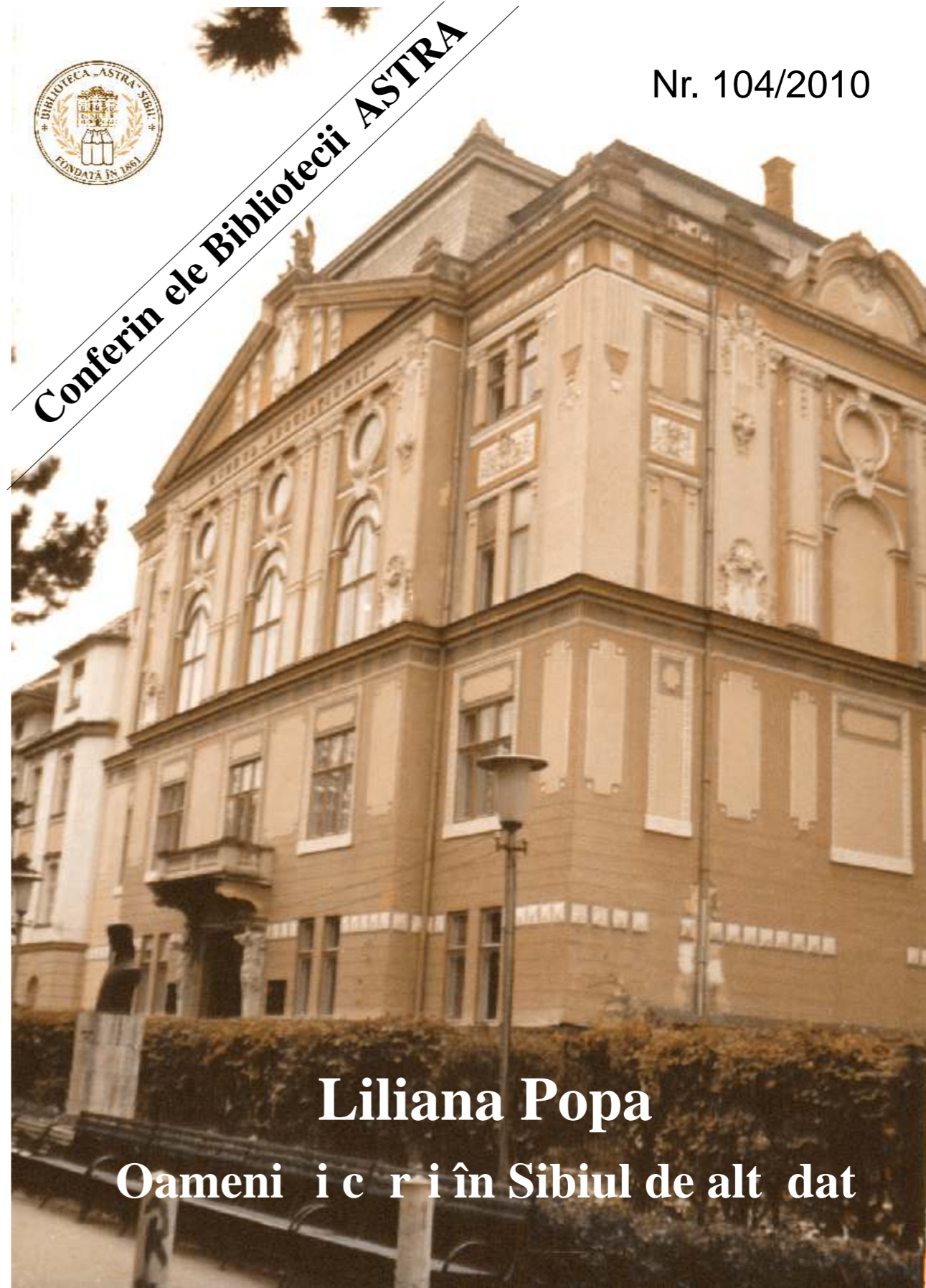

Foto: Daniela Rusu

Conferințele Bibliotecii ASTRA

Nr. 104/2010

Liliana Popa

Oameni și cărți în Sibiu de altădată

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Conferințele Bibliotecii ASTRA:

Liliana Popa: *Oameni și cărți în Sibiul de altădată*

Coordonatorul colecției: **Onuc Nemeș-Vintilă**
Grafică copertă: **Daniela Rusu**
Editor: **Ioana Butnaru**

Lucrare realizată la tipografia Bibliotecii ASTRA
Tiraj: 15 exemplare

*Versiunea în format electronic a conferinței se află la Biblioteca ASTRA,
Compartimentul Colecții Speciale*

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU
Str. George Barițiu, nr. 5/7
550178 Sibiu/România

Tel: +40 269 210551
Fax: +40 269 215775
Internet: www.bjastrasibiu.ro
E-mail: bjastrasibiu@yahoo.com

ISSN: **1843 - 4754**

Liliana Popa
(n. 1940)

CURRICULUM VITAE

M-am născut la 9 iulie 1940 la Târgu-Mureș.

Școala elementară am făcut-o în orașul Copșa-Mică, liceul la Mediaș iar studiile universitare la Facultatea de filologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

După absolvirea facultății am lucrat câțiva ani în învățământul de cultură generală. În 1971 am fost angajată prin concurs la Filiala Arhivelor Statului din Sibiu, unde am rămas până în anul 1997, când am ieșit la pensie. În anul 1972 am obținut gradul de arhivist principal.

În scopul perfecționării mele profesionale am beneficiat de o bursă pentru specializare în paleografie germană, la Koblenz și München.

În răstimpul celor peste 25 de ani de activitate am efectuat lucrări de ordonare și inventariere a numeroase fonduri, mai ales din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, totalizând peste 300 ml. de arhivă. Am făcut de mai multe ori parte din colective care s-au deplasat în străinătate în scopul depistării unor documente de arhivă privitoare la istoria țării și a poporului nostru. Am fost distinsă cu diplome din partea DGAN și a Bibliotecii ASTRA din Sibiu.

Sub aspectul activității științifice, m-a preocupat mai ales problema istoriei cărții și a tiparului în Transilvania, în general, și în Sibiu în special. În legătură cu această temă am cercetat fonduri de arhivă, am scris și am publicat lucrări, am

participat la sesiuni științifice în țară și în străinătate. Am publicat cca. 50 de studii, articole și cărți în limbile română și germană.

În anii 1980-1984, 1990-1993 am predat cursuri de arhivistică și științe auxiliare ale istoriei la Facultatea de istorie și la Colegiul de arhivistică și biblioteconomie din Sibiu. Din anul 2001, de la înființare și până în 2008, am lucrat ca arhivist principal la Arhiva centrală a Bisericii evanghelice C.A. din România.

LISTĂ SELECTIVĂ DE LUCRĂRI

1. *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt despre Războiul de Independență*, în *Revista arhivelor*, 1977, Supliment
2. *Documente inedite privitoare la Axente Sever*, în *Revista arhivelor*, 1978, Supliment
3. *Procese de presă la Sibiu în anii 1877-1879*, în *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România, vol. II, Buc. 1981*
4. *Despre valorile bibliofile românești tipărite de Petru Barth (1784-1801)* în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național, Buc.1983*
5. *Beiträge zur Hermannstädter rumänischen Buchgeschichte des 18. Jahrhunderts* (Contribuții la istoria cărții sibiene) în RESEE, XXI, 1983, nr.2.
6. *Un document inedit privind istoria cărții românești*, Transilvania, nr 7/1983

7. ***Urkunden zur Geschichte der Hermannstädter Buchdruckere*** (Documente privind istoria tiparului sibian) în *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*. 29/1, 1986;
8. ***Archivarische Belege zur Geschichte des Hermannstädter Buchdrucks im 17. Jahrhundert***, (Documente de arhivă privind istoria tiparului sibian în sec. al 17-lea), în *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*, 29/2, 1986,
9. ***Simion Pantea, editor și răspânditor de carte românească***, în *Apulum*, XXIII, 1986
10. ***Contribuții la Bibliografia Românească Veche*** în *Biblioteca și cercetarea*, Biblioteca Academiei Cluj-Napoca, 1987
11. ***Petrus Barths Drucke in romanischer Sprache (Tipăriturile în limba română ale lui Petrus Barth)*** în *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*.31/2, 1988
12. ***Eine siebenbürgische Buchlotterie im 18. Jahrhundert*** (O loterie de carte în Transilvania în sec. al XVIII-lea), în *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*, 32/2, 1989 .
13. ***Cartea în Sibiu la sfârșitul sec. al XVIII-lea***, în vol. "ASTRA 130", Sibiu, 1992
14. ***Contribuții la istoria medicinei la Sibiu***, în *Sibiul medical*, nr.1/1992
15. ***Adăugiri la Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română*** în Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca, XXXI, 1992
16. ***Interferențe germano-române în domeniul tiparului sibian***, în *Caietele "David Prodan"* an I, nr.1/1994

17. **Contribuții la istoria presei sibiene**, în *Convergențe transilvane*, vol. 3 (decembrie 1995)
18. **Quellen zur Schulgeschichte in Hermannstädter Archiven** (Izvoare privind istoria învățământului în arhivele sibiene), în *Beiträge zur siebenbürgischen Schulgeschichte*, ed. Böhlau, 1996
19. **Contribuții la Bibliografia Românească Veche**, în Anuarul Institutului de cercetări socio-umane Sibiu, 1996
20. **Sase scrisori inedite ale lui Gheorghe Sincai către Vasile Aaron** în *Revista de arhivistică*, Cluj-Napoca, Tom III, 1997, Nr. 1-2
21. **Anmerkungen zum unbekanntem Verfasser zweier Bücherverzeichnisse aus dem 18. Jahrhundert** (Considerații privind autorul anonim al unor liste de cărți din sec. al XVIII-lea) în *Siebenbürgische Semestrialblätter*, XI, 1-2/1977, München. (Lucrarea a fost prezentată de asemenea, la Congresul de istorie a ideilor europene, Graz, 1994)
22. **Două scrisori inedite ale lui Samuil Micu-Klein către Vasile Aaron** în *Revista de arhivistică*, Cluj-Napoca, Tom IV, 1998, Nr. 1-2
23. **O scrisoare inedită a lui Petru Maior către Vasile Aaron** în Anuarul Institutului de cercetări socio-umane Sibiu, 1996
24. **O Cazanie ssibiană necunoscută?** în Anuarul Institutului de cercetări socio-umane Sibiu, 2006-2007
25. **Die deutschsprachige Literatur in Siebenbürgen anhand eines Bücherkatalogs aus dem 18. Jahrhundert** (Literatura de limbă germană în Transilvania pe baza unui catalog de carte din sec. al XVIII-lea) în *Ein Eifler*

für Rheinland-Pfalz. Festschrift für Franz-Josef Heyen zum 75. Geburtstag am 2. Mai 2003, herausgegeben von Johannes Mötsch, Mainz, 2003

26. ***Urkunden im Hermannstädter Staatsarchiv zur Transmigration österreichischer Protestanten nach Siebenbürgen*** (Documente din Arhivele Statului din Sibiu privind transmigrarea protestanților austrieci în Transilvania, 1733-1737), în vol. *Die siebenbürgischen Landler, vol. I. Böhlau*, 2002
27. Nicolae Josan, Liliana Popa ***Cetatea Alba-Iulia în timpul revoluției din anii 1848-1849. Documente vieneze*** Editura “Altip” Alba-Iulia, 2001
28. Colaborare la vol. ***Comerț și meșteșugari în Sibiu și în cele șapte scaune, 1224-1579***, Editura Hora, Sibiu, 2003
29. Gudrun Liane Ittu, Liliana Popa, Wolfram Theilemann ***Goldkörner*** Sammlung aus evangelischen Gemeindearchiven (Grăunțe de aur) (Culegere de documente din arhivele parohiale evanghelice), Sibiu, Ed. Honterus, 2004
30. Christoph Klein, ***In der elften Stunde***. Predigten aus Siebenbürgen Traducerea în limba română, sub titlul ***În ceasul al unsprezecelea, Predici din Transilvania*** de Liliana Popa, Sibiu, 2005
31. Liliana Popa, Wolfram Theilemann ***Die Kirchenbücher sprechen lassen — Catastifele bisericesti vorbesc***, ediție bilingvă, Ed. Blueprint, București, 2006
32. ***Strenge Sitten, harte Strafen - im Rosenauer Kirchenbuch von 1753 geblättert***, (Tradiții severe, pedepse dure - răsfoind catastiful bisericii din Râșnov din 1753) în FVLK, Band 50/2007, S. 173-175
33. Liliana Popa, Wolfram G. Theilemann ***Goldkörner II, Historisches Lesebuch aus den Archiven der Evangelischen Kirche A.B. in Rumänien***. **Grăuncioare**

- de aur II** Carte de citire istorică din arhivele parohiilor evanghelice C.A. din România, editura Schiller, Sibiu/Bonn, 2009
- 34. *Das Buch in Hermannstadt am Ende des 18. Jahrhunderts***, în Deutsche Sprache und Kultur in Siebenbürgen, Herausgegeben von Wynfried Kriegleder, Andrea Seidler und Josef Tancer, Edition Lumière Bremen, 2009
- 35. *Oameni și cărți în Sibiul de altădată***, ed. Schiller Sibiu/Bonn, 2010

Din această serie au apărut conferințele:

Octavian Paler	<i>Autoportret într-o oglindă spartă</i>	1
Constantin Noica	<i>Eminescu – omul deplin al culturii românești</i>	2
Horia Bernea	<i>Evocat de: Andrei Pleșu, Sabin Adrian Luca, Ion Onuc Nemeș</i>	3
Rodica Braga	<i>Anul 2000. Simple exerciții de sinceritate</i>	4
Mircea Braga	<i>Întoarcerea ex- librisului</i>	5
Ion Agârbiceanu	<i>Către un nou ideal – 1931 –</i>	6
Ion Agârbiceanu	<i>Necesitatea din care a răsărit <<ASTRA>></i>	7
Inaugurarea Bibliotecii ASTRA, Corpul B, 1 ianuarie 2007		8
Pr. Acad. Mircea Păcurariu	<i>– Mitropolitul Andrei Șaguna – 200 de ani de la naștere</i>	9
Ioan Lupaș	<i>Viața și activitatea lui Gheorghe Barițiu</i>	10
Victor V. Grecu	<i>Dreptul limbii</i>	11
Antonie Plămădeală	<i>A plecat și Constantin Noica</i>	12
Giovanni Ruggeri	<i>Muzeul de Icoane pe Sticlă din Sibiel</i>	13
Dorli Blaga	<i>În ciuda vremurilor de atunci, viața lui Blaga la Sibiu a fost frumoasă și luminoasă</i>	14
Octavian Goga	<i>La groapa lui Șaguna</i>	15

George Banu	<i>Actorul european</i>	16
Rita Amedick	<i>Podoabe pentru o sfântă a săracilor</i>	17
Basarab Nicolescu	<i>Întrebări esențiale despre univers</i>	18
Vasile Goldiș	<i>La mutarea bustului lui G. Barițiu în fața Muzeului Asociațiunii</i>	19
Eugen Simion	<i>Constantin Noica – arhitectura ființei</i>	20
Jan Urban Jarnik	<i>Un prieten sincer al poporului nostru</i>	21
Al. Dima	<i>George Coșbuc în Sibiu</i>	22
Octavian Goga	<i>Țăranul în literatura noastră poetică</i>	23
Răzvan Codrescu	<i>Doctorul Nicolae C. Paulescu sau Știința lui Scio Deum esse</i>	24
Victor V. Grecu	<i>Identitate. Unitate. Integrare – în spectrul globalizării</i>	25
Remus Rizescu	<i>Compozitorul slovac Jan Levoslav Bella și Sibiul</i>	26
Teodor Ardelean	<i>Limba înainte de toate și în toate</i>	27
Andrei Șaguna	<i>Românii s-au zbatut mai mult pentru limbă decât pentru viață</i>	28
Andrei Bârseanu	<i>Asociațiunea nu va face literatură și știință, ci numai va sprijini literatura și știința</i>	29
Iuliu Moldovan	<i>Problema Munților Apuseni</i>	30
Ion Duma	<i>Eminescu și românii din Ungaria</i>	31

Vasile Ladislau Pop	<i>„Luptele politice nu numai că ne-au răpit timpul, dar au înstrăinat frați de către frați”</i>	32
Vasile Ladislau Pop	<i>“Numai lumina, numai cultura ne poate mântui: cultura și lumina trebuie să ne dea putere în brațe, ca să ne știm apăra viața, și minte și înțelepciune spre a ne ști conserva și înmulți cele trebuincioase întru susținerea vieții”</i>	33
Vasile Ladislau Pop	<i>«(...)În loc de a trage unii într-o parte, alții în alta, în loc de a lucra unii spre stricarea și slăbirea altora ca să ne ridicam persoanele noastre (...)»</i>	34
Sebastian Stanca	<i>Pastelele lui Alecsandri</i>	35
Andrei Bârseanu	<i>„Oamenii mari se cunosc după seriozitatea cu care tratează chiar și lucrurile mici”</i>	36
Andrei Șaguna	<i>„Suntem fiii unei patrii umane, culte și constituționale”</i>	37
George Barițiu, Iacob Bologa	<i>“Nici unu poporu care nu cultiva artile si industri'a, nu are dreptu a se numerá între poporale civilisate”</i>	38
Acad. Radu P. Voinea	<i>Asociațiunea a avut un rol important în realizarea unității spirituale și naționale a tuturor românilor</i>	39
Vasile Ladislau Pop	<i>„Asociatiunea nutrește și conservă spiritul național, cultivă și conservă limba și prin aceasta existența națională”</i>	40

Iacob Bologa, dr. D. P. Barcianu	<i>Înființarea unei școli române de fete în Sibiu</i>	41
Iacob Bologa	<i>Numai dezvoltarea facultăților spirituale, numai luminarea minții, numai cultura cea adevărată, norocesc, fericesc pe om, va noroci și va ferici pe poporul român</i>	42
Iacob Bologa, dr. D. P. Barcianu	<i>Asociațiunea pentru înaintarea în cultură a femeii române</i>	43
Iacob Bologa	<i>Poporul român singur prin cultură poate să se înalțe la acea vază și demnitate care l-ar putea mântui de nenumăratele rele ce-l apasă</i>	44
Iacob Bologa	<i>Asociațiunea este de nespus folos nu numai pentru români ci și pentru popoarele conlocuitoare</i>	45
George Barițiu	<i>Raport general asupra stării Asociațiunii, 1889 ...</i>	46
Antonie Plămădeală	<i>Darul Asociațiunii către poporul român</i>	47
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu</i>	48
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu</i>	49
Elena Macavei	<i>Rolul Asociațiunii ASTRA în emanciparea femeii și educația copiilor</i>	50
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Emil Cioran (între afinitățile afective și refuzurile selective)</i>	51
Ștefan Pascu	<i>Rolul național-cultural al ASTREI</i>	52

Andrei Șaguna	<i>Munca este onoarea și reputația cea mai mare a omului</i>	53
Timotei Cipariu	<i>Școlile elementare sunt fundamentul culturii naționale și a literaturii naționale</i>	54
Timotei Cipariu	<i>Două gimnazii pentru înaintarea culturii naționale la Năsăud și Blaj</i>	55
Timotei Cipariu	<i>Cauzele naționale, prin bărbați energici, capabili de orice sacrificiu</i>	56
Cristofor I. Simionescu	<i>Astra și Țările Române</i>	57
Mihai Sofronie	<i>Vasile Stroescu, un filantrop aproape uitat</i>	58
Matei Pamfil	<i>Andrei Bârseanu și Asociațiunea</i>	59
Matei Pamfil	<i>Mitropolitul Andrei Șaguna și Asociațiunea</i>	60
Elena Macavei	<i>Călătorie în China</i>	61
Elena Macavei	<i>Glume, anecdote în publicațiile ASTREI</i>	62
Caius Iacob	<i>Matematica românească de la Gheorghe Lazăr la Traian Lalescu</i>	63
Nicolae Nicoară-Horia	<i>Schiță de portret – Atanasie Marian Marienescu –</i>	64
Tatiana Benchea	<i>Creativitatea, izvor de energie</i>	65
Sergiu Găbureac	<i>Crizele și biblioteca publică</i>	66
Mihai Racovițan	<i>Sibiul în anul evenimentelor decisive – 1918</i>	67

Mihai Racovițan	<i>Rosturile Sibiului în revoluția română din Transilvania de la 1848-1849</i>	68
Antonie Plămădeală	<i>ASTRA – Ctitorii și ctitoriile ei</i>	69
Vasile Avram	<i>Sensuri bipolare în poezia lui Blaga</i>	70
Vasile Avram	<i>Ritual pentru Noica</i>	71
Vasile Avram	<i>Codul Eminescu</i>	72
Vasile Avram	<i>Modelul Cioran</i>	73
George Barițiu	<i>Unul din scopurile principale ale școlilor de fete este să împuțineze urmările triste ale blestemului care se numește lux, vanitate omenească, dacă nu le poate paraliza cu totul</i>	74
George Barițiu	<i>Meritul Asociațiunii constă în admirabila sa influență morală care o pătrunde în toate fibrele poporului nostru</i>	75
Diana Câmpan	<i>Constantin Noica – restituiri</i>	76
Diana Câmpan	<i>Aventura adevărului fără de sfârșit în cultură; Cultura – o utopie asumată</i>	77
Alexandru Dobre	<i>Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român și Societatea Academică Română</i>	78
Valer Hossu	<i>Episcopul Dr. Iuliu Hossu – Trăirea în jurământul pentru sionul românesc</i>	79

Cornel Lungu	<i>Momente ale participării Sibiului la Revoluția din 1848-1849 în Transilvania. Locul și rolul Comitetului Națiunii Române</i>	80
Cornel Lungu	<i>Din legăturile “ASTREI” cu societăți academice și culturale române și străine 1861-1914</i>	81
Cornel Lungu	<i>Pașii poetului în cetate</i>	82
Ovidiu Hurduzeu	<i>Capitalismul cu conștiință și economia participativă</i>	83
Ion Bianu	<i>August Treboniu Laurian</i>	84
Ilie Moise	<i>Ilie Dăianu și spiritul Blajului</i>	85
Cornel Lungu	<i>Petiția Episcopiei Române Ortodoxe din Statele Unite ale Americii de Nord către președintele Woodrow Wilson</i>	86
Alexiu Tatu	<i>Mihai Viteazul în documentele Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale</i>	87
Bianca Karda	<i>Odiseea plecării unor români ardeleni din județul Sibiu în America (1900-1914) reflectată în presa transilvăneană a vremii</i>	88
Eugenia Crișan	<i>Generalul francez Berthelot și România</i>	89
George Barițiu	<i>Adunarea generală a XXX-a a Asociațiunii Transilvane</i>	90
Constantin Cubleşan	<i>Mihai Eminescu – Ciclul schillerian</i>	91
Constantin Cubleşan	<i>Ion Pop Reteganul – Folclorist și publicist</i>	92

Constantin Cubleșan	<i>Ioan Slavici – portret în oglinda timpului</i>	93
Mircea Braga	<i>Însemnări despre multiculturalitate</i>	94
Marius Laurian	<i>August Treboniu Laurian</i>	95
Keresztes Coloman Stefan, Eugenia Simona Keresztes	<i>Genii ale matematicii la Sibiu: Farcas Bolyai și János Bolyai.....</i>	96
Alexandru Sterca- Șuluțiu	<i>Nu este sub sóre natiune, care cu mai mare ardóre a animei sê-sí iubésca patrià sí vetr'a strabuniloru sei, cá Românulu</i>	97
Ioan Lupaș	<i>Înființarea „Asociațiunii“ și conducătorii ei</i>	98
Iosif Sterca Șuluțiu	<i>Discursul ținut la inaugurarea Muzeului istoric și etnografic și la deschiderea Expoziției, în 19 August st. N. 1905</i>	99
Onuc Nemeș-Vintilă	<i>Biblioteci publice din Olanda</i>	100
Virgiliu Florea	<i>Anton Pann în reeditarea-modela lui M. Gaster (1936)</i>	101
Horst Ernst Klusch	<i>Pe urmele strămoșilor habani</i>	102
Ion Agârbiceanu	<i>Raportul Secretariatului general al Secțiunilor literare-științifice ale „Astrii” dela 6 Iunie 1932 – 27 Mai 1933</i>	103
Liliana Popa	<i>Oameni și cărți în Sibiul de altădată</i>	104

Liliana Popa

Oameni și cărți în Sibiul de altădată*

După cum se cunoaște, în Europa descoperirea tiparului a fost meritul lui Johannes Gutenberg, care, pe la 1450, la Mainz, a folosit, primul, presa de tipar cu șurub. Cunoscând o dezvoltare explozivă, „arta tiparului” s-a răspândit cu repeziciune, încât la 1500 numai în spațiul germanofon existau peste 50 de centre care se puteau mândri că au sau, măcar, au avut, tipografie.¹

Pe teritoriul țării noastre primele tipărituri datează de la începutul secolului al XVI-lea², Sibiului revenindu-i, un meritoriu loc doi, cu tipografia lui atestată, în mod indubitabil, la 1525. După cum rezultă din documentatul studiu al cercetătorului Zsolt Simon³, la Târgu-Mureș au fost descoperite un număr de 8 fragmente de tipărituri religioase, în germană și latină, precum și un calendar al sărbătorilor mobile calculat pe 50, recte 51 de ani, începând din 1525. Important este mai ales textul care însoțește acest calendar, din care

* Conferința prezentată în ziua de 16 iulie 2010.

¹ Gedeon Borsa, *Über deutsche Buchdrucker des 15. und 16. Jahrhunderts in Ungarn*, în Bibliothek und Wissenschaft, Wiesbaden, III, 1966

² Pe teritoriul țării noastre primele tipărituri sunt cele ieșite din tiparnița aflată la mănăstirea Dealu, de lângă Târgoviște, în 1508 (*Liturghierul*), 1510 (*Octoihul*) și 1512 (*Evangeliarul*) în limba slavonă și datorate osârdiei călugărului Macarie.

³ Zsolt Simon, *Primele tipărituri din Transilvania (Sibiu, 1525)* în Anuarul Institutului de Istorie »G. Barițiu« din Cluj-Napoca, tom XLVI, p. 89-106. Gernot Nussbächer, *Die Überraschung im Bucheinband*. Neue Erkenntnisse über die Anfänge der Hermannstädter Druckerei, în Karpatenrundschau, Kronstädter Wochenschrift, 42. (53.) Jg., Nr. 42 (3041), din 10 septembrie 2009, p. III. Mulțumesc și pe această cale prietenului și colegului Gernot Nussbächer care mi-a semnalat aceste informații.

12 Conferințele Bibliotecii ASTRA

aflăm numele tipografilor care l-au editat, și anume Lucas Trapoldner¹ și preotul Valentinus Corvinus, precum și locul și data elaborării lui, respectiv Sibiu, **9 ianuarie 1525**. Astfel, data primei atestări a tipografiei sibiene este stabilită fără să mai lase loc la dubii, făcând ca toată discuția în jurul vignetei din 1528² să devină caducă. Întrucât în literatura de specialitate în limba română lucrurile sunt mai puțin cunoscute, facem aici o succintă rememorare a informațiilor oferite de Fr. Teutsch³ și Gernot Nussbächer⁴ în această privință. Conform istoriografilor amintiți, a doua tipăritură sibiană a fost un manual de gramatică latină apărut în 1529, din care nu s-a păstrat nici un exemplar. Autor era profesorul Thomas Gemmarius.

Nu s-a păstrat în original nici cea de a treia tipăritură sibiană, despre care însă avem informații complete, întrucât există o copie manuscrisă, presupus fidelă, a ei. Este vorba despre cartea medicului Sebastian Pauschner *Tratat despre ciură*, prima tipăritură germană de pe teritoriul țării noastre, apărută în 1530.

În deceniul următor, în 1544, tot la Sibiu s-a tipărit și prima carte în limba română, un catehism. Singura, și deci cu atât mai valoroasă, dovadă a

¹ »Despre Lucas Trapoldner se știe că a studiat între 1519-1520 la Köln unde a obținut titlul de *magister*. Se presupune că în 1524 a fost membru al conventului dominican din Bistrița iar în 1525 era numit lector de filozofie la nou-înființatul *Studium generale* din Sibiu. Între 1531-1545 a fost notarul Sibiului iar din 1546 conducătorul școlii orășenești. A decedat în 1547, ca membru al Sfatului orășenesc.« (vezi Zsolt S., op cit, p. 91)

² În 1977 prof. Jákó Zs. publica descoperirea unei »capo-pagini în stil renescentist, așezată pe dos«, »printre motivele căreia se pot descifra o monogramă, alcătuită din inițialele latine T.G.R.sau T.G.R. sau G.T.R., și anul 1528«, într-o tipăritură chirilică a diacului Lorinț de la Alba Iulia. (*Philobiblon transilvan*, cu o introducere de prof. dr. Virgil Cândea, Ed. Kriterion, Buc 1977)

Cercetătorul pune acest ornament în legătură cu teascul din Sibiu, întrucât, la acea oră, în zonă nu mai funcționa altă tipografie. Deși ipoteza, pe care cercetătorul însuși o prezintă cu toată precauția impusă de rigorile cercetării științifice, a fost curând demontată, ideea a prins, mai ales la Sibiu, unde, în 1978, a prilejuit o fastuoasă aniversare a evenimentului.

³ Fr. Teutsch, *Zur Geschichte des deutschen Buchhandels in Siebenburgen*, Leipzig, 1892.

⁴ G. Nussbächer, *Noi contribuții la istoria tiparului sibian în secolele XVI-XVII*, în *Din cronici și hrisoave*, Ed. Kriterion, 1987.

existenței acestei cărți sunt cuvintele, rămase celebre: *ex voluntate Dominorum dati sunt Magistri Philippo pictori, pro impressione Catehismi valachici bibale, florenos duos*¹ înscrise, la 16 iulie a aceluși an, în registrul de așa-zise »socoteli consulare«, în fapt registrul în care se ținea evidența banilor gestionați de primarul Sibiului (consul). Întrucât atât în legătură cu personalitatea tipografului cât și cu împrejurările în care, în orașul condus de sași, magistrul Filip Moldoveanul edita catehismul, au curs, din anul 1880 când Friedrich Teutsch semnala însemnarea de mai sus, râuri de cerneală, ne vom limita la a readuce în memoria contemporanilor noștri acest eveniment, consemnând doar că Philippus Pictor, sau Filip Moldoveanul, cum semnează el însuși, este atestat la Sibiu între 1520 și 1554 ca tălmăci și »scriitor« la Magistrat, găzduind soliile din Țara Românească și fiind el însuși trimis la curtea domnitorilor de dincolo de munți cu diferite misiuni și că lui i se datorează imprimarea altor două lucrări, un *Tetraevangheliar slavon* încheiat la 22 iunie 1546 și un *Evangheliar slavono-român*, în 1552-1553.

În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea și în primul deceniu al celui următor, municipalitatea, proprietara tipografiei, încearcă să vândă atelierul, probabil devenit nerentabil. După câteva tentative nereușite, renunță și preferă s-o arendeze pe rând tipografilor cunoscuți a fi activat în epocă în Sibiu, făcând și eforturi pentru modernizarea ei.

Cei mai importanți dintre meșterii care s-au perindat la conducerea tipografiei în secolul al XVII-lea sunt Stephan Jüngling (activ între 1660-1687)². și, mai ales Johann Barth-sen. (cca. 1670-1746)¹, primul purtător al

¹ DJANS, fd. Magistrat, Seria socotelilor consulare, reg. 56 f. 21v. Traducerea: Din voia Domnilor, magistrului Filip Pictorul i-au fost dați ca bacșiș pentru tipărirea catehismului românesc, 2 florini.

² Doina Năgler, *Catalogul „Transilvanicelor”* vol. 1. p. 209-210

acestui nume din familia care, prin activitatea sa, își va pune amprenta asupra întregului secol al XVIII-lea și a primei jumătăți a celui următor. Johann Barth sen. a început să lucreze din 1693, după ce a învățat meserie la Jüngling și, probabil, i-a luat locul în tipografie.

Johann Barth a lucrat timp de peste 50 de ani ca tipograf. Meritele sale constau nu numai în editarea a numeroase lucrări în limba germană și latină și în amenajarea unei tipografii proprii, ci și în întemeierea unei adevărate dinastii de tipografi, alcătuită din fiul său, Johann jun. (1702-1782), fiul acestuia, Petrus (1740-1801) și fiul lui, Johann Andreas (1773-1832).

Moștenind un atelier bine utilat, Johann Barth-jun nu mai arendează tipografia orașului, pe care tatăl său o folosise timp de aproape treizeci de ani. Ca urmare, municipalitatea se decide s-o exploateze în regie proprie. În acest scop încearcă să îmbunătățească dotările tipografiei. În 1746 se ia inițiativa procurării unor litere noi de la Nürnberg iar în 1750 se comandă o nouă presă tipografică. În anul 1751, conducerea tipografiei orașului este încredințată tipografului Samuel Sárdi (1705-1779), fost ucenic, apoi calfă a lui Barth.

Samuel Sárdi moare la 27 aprilie 1779², nu înainte de a-și fi ales un asociat în persoana lui Martin Hochmeister (1740-1789), fiu de postăvar, având ca meserie de bază legătoria de cărți. Numele lui Hochmeister apare pentru prima dată pe o carte, alături de cel al lui Sárdi, în 1778³.

În Transilvania ultimei părți a secolului al XVIII-lea, deci după aproape 100 de ani de suzeranitate habsburgică, în urma unui intens prozelitism întreținut mai ales de prezența înalților funcționari austrieci detașați aici, catolicismul oficial începe să prindă teren și printre localnicii

¹ Nu se cunoaște anul nașterii; se păstrează însă mențiunea primei sale căsătorii în 1696. (DJANS, Colecție de registre de stare civilă, S 111, p. 54).

² DJANS, Colecția registrelor de stare civilă, S 121, p.364

³Cf. D. Năgler, *Catalogul „Transilvanicelor”*. vol.II, p. 173, nr. 615.

luterani, care văd în asta o posibilitate de ascensiune în plan social și economic.

Simțind pulsul vremii, Hochmeister îmbrățișează în 1778, împreună cu fiul său, Martin Hochmeister jun. (1767-1837), pe atunci în vârstă de 11 ani, religia romano-catolică. Acest pas, făcut în mod demonstrativ, la Viena, se va dovedi ulterior deosebit de rentabil căci îi va asigura un permanent și substanțial sprijin financiar din partea autorităților austriece. Însăși permisiunea de a continua întreprinderea lui Sárdi era o favoare, pentru că venea după ce abia în urmă cu câțiva ani, în 1773, fusese emis un rescript împărătesc care interzicea înființarea unor noi tipografii și cerea oficialităților locale ca, în cazul în care stăpânul unei tipografii moare fără a lăsa urmași de parte bărbătească, să refere imediat dacă, după părerea lor, continuarea activității întreprinderii este utilă sau nu interesului public¹.

Nu este singura ocazie când, susținut de autoritățile austriece, uneori peste capul oficialităților locale, Hochmeister obține mari avantaje materiale. Chiar de la început (1778), se bucurase de un susținut sprijin care îi permitea să intensifice activitatea tipografiei, să aprovizioneze librăria, să importe și să exporte cărți, să construiască un teatru, ba chiar și să editeze, începând din 12 iunie 1778, un periodic, *Theatral Wochenblatt*, primul cu profil cultural din țară. Toate aceste favoruri acordate lui Martin Hochmeister îl dezavantajează profund pe Petrus Barth, care preluase tipografia de la tatăl său, și care încearcă zadarnic, în mai multe rânduri să-și apropieze măcar o parte din acele lesnicioase surse de câștig de care se bucura rivalul său.

Caracteristic pentru Transilvania ultimelor decenii ale secolului al

¹ Teutsch, Fr., op. cit., pag. 10. Decretul gubernial respectiv înregistrat la DJANS, fd. cit., registrul-indice nr.260, sub nr. 85. Copie la DJANS, Col. "Brukenthal" DD 1-4 189, nr. 22, f. 319. Originalul nu s-a păstrat.

16 *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

XVIII-lea este puternicul revirement politico-social al românilor. Este perioada când strădaniile depuse în numele luminării poporului de către cărturarii timpului se întâlnesc în mod fericit cu tendințele novatoare ale Curții de la Viena. Este perioada când, pentru prima dată, patentele imperiale apar tipărite și în limba română, când religia ortodoxă este, în sfârșit, recunoscută prin cele două edicte de concivilitate (1759, 1781), din 1761 existând chiar și o episcopie, când se ridică biserici și se înființează școli românești, nu numai greco-catolice, ci și unele neunite.

Pentru exercitarea cultului și pentru desfășurarea procesului de învățământ, românii aveau nevoie de cărți, pe care le procurau, pe căi mai mult sau mai puțin legale, de dincolo de munți.

Este bine cunoscută intensa circulație a cărților între cele trei provincii românești, după cum bine cunoscute sunt și opreliștile prin care autoritățile austriece încercau să stăvilească pătrunderea cărții din Tara Românească și Moldova în Transilvania. Dar, așa cum orice lucru rău are și partea sa bună, aceste măsuri administrative care, la vremea lor, vor fi stânjenit circulația cărții, prezintă, din punctul nostru de vedere, un avantaj important și anume acela că, datorită lor, cercetătorul de azi dispune, în afara însemnărilor de pe cărți și a puținelor izvoare narrative păstrate, și de un bogat și deosebit de interesant material documentar, constând în interogatoriile luate celor ce au avut ghinionul de a fi prinși în flagrant delict de contrabandă cu carte și în inventarele cărților confiscate de la ei. Se impune atenției faptul că enumerând titlurile, autoritățile menționează și faptul că, unele dintre cărți sunt aduse în 2-4 exemplare, făcând loc presupunerii existenței unor comenzi precise și/sau a unor colportori specializați.

Cel mai bogat în informații în această privință este un set de documente

din 1768-1769.¹ El relatează odiseea unor preoți români arestați la Sibiu, care mărturisesc că au fost la Sadu pentru a cumpăra cărți. Interogatoriul, luat în mai multe reprize, dezvăluie lucruri deosebit de interesante privind circulația cărții românești în Transilvania.

Din document rezultă că satul Sadu era, la acea oră, un fel de placă turnantă pentru răspândirea cărților de dincolo de munți². Ele sunt aduse de un fost cârciumar al episcopului de Râmnic, Onea Curuț care a trecut cărțile prin pasul Bran, și de un negustor din Țara Românească, Gheorghe Bogasierul. Ajuns la Sadu, acesta împarte cărțile în două: o parte le vinde el însuși, umblând din loc în loc prin țară, iar altă parte o lasă gazdei sale, diacul Stan Tălmăceanu și legătorului Oprea Stanovici.³ De la ei cărțile sunt cumpărate de alți colportori, care le desfac umblând, la rândul lor, prin țară. Acesta este și cazul celor doi preoți amintiți în documente, Ioan Popovici din Aiudul de Sus și popa Bucur din Fofeldea, care declară răspicat "că au știut că acei vânzători au de cele mai multe ori cărți de vânzare" și că au mers la ei "cu intenția de a cumpăra cărți". Ei știu și că aducerea cărților este oprită, pentru că "episcopul din Blaj s-ar fi plâns la Majestatea sa, împărăteasa, că nu i se vând cărțile și de aceea împărăteasa a interzis aducerea acelor cărți".

Întrebarea, firească în acest context, privind modalitatea trecerii cărților

¹ DJANS, Colecția Acte fasciculare, F I, 29, Magistrat, Protocele de ședință, nr. 26, p. 770, 816, 847-848, 852

² „In preajma centrului de la Râmnic se formase un grup de dieci colportori care încărcau tomurile în saci le duceau peste munți, unde le lăsau în anume locuri, de unde puteau fi apoi ulterior achiziționate de locuitorii satelor vecine; fixarea unor locuri de depozit era de-a dreptul necesară, acești colportori parcurgând trasee ce legau Râmnicul de Maramureș” (Alexandru Duțu *Coordonate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea*, EPL, București, p. 127)

³ Florian Dudaș menționează deja în deceniile precedente (1729-1740) mai mulți colportori originari din Sadu; însuși Oprea Stanovici, legător-colportor cunoscut, originar din Țara Românească, se stabilește inițial la Poplaca, aflată mai aproape de Sibiu și de drumurile spre toate zonele Transilvaniei, pentru ca, după înăsprirea măsurilor de stăvilire a comerțului, să se mute la Sadu. (vezi Fl. Dudaș *Cărți românești călătoare*, Ed. Sport-Turism, București, 1987

18 Conferințele Bibliotecii ASTRA

prin punctele de frontieră, obține un răspuns la fel de firesc: "cărțile n-au trecut prin vamă, ci au fost trecute peste munți". Însă, întrucât nimeni dintre cei implicați nu poate fi acuzat că ar fi trecut el însuși pe „semitas vetitas” (cărări ascunse) ei sunt eliberați, dar cărțile sunt reținute. Pentru a se despăgubi, cei doi preoți sunt îndrumați să-i acționeze în judecată pe cei ce le-au adus și pe cei ce le-au desfăcut.

În ce privește cărțile propriu-zise, informațiile sunt furnizate de o listă amănunțită, întocmită din grija autorităților, de către un cunoscător care semnează "protopop neunit, Ioachim, prezeș ” În listă figurează, alături de titlul cărții și uneori de locul de apariție, valoarea estimativă și mențiunea dacă importul ei este admis sau nu. Cărțile sunt:

- un *Pentecostar* (probabil de București, BRV II 359) și două Molitvelnice de Râmnic (BRV II 358) al căror import nu e admis.

- 2 *Liturghiere* de Râmnic, admise,

- un *Catavasier* sârbesc, tot de Râmnic (probabil BRV II 273), admis și el.

În plus însă, lista cuprinde un *Minei* de București și unul de Râmnic, ambele evaluate la câte 17 fl., interzise amândouă. Confruntarea cu BRV (inclusiv vol.IV și completările sale ulterioare) a avut un rezultat mai puțin așteptat, întrucât nici una din aceste lucrări nu cunoaște Minee anterioare lui 1770, nici de Râmnic, nici de București.

O concluzie definitivă este încă prematură. Un *Minei* de Râmnic e puțin probabil să fi existat, întrucât abia peste câțiva ani Râmnicul scoate întreaga serie de Mineie (1776-1780). Dar oricum, documentul poate oferi o pistă cercetătorilor cărții vechi românești.

Toate aceste documente demonstrează că, în pofida tuturor opreliștilor, în deceniile 6-7 ale secolului al XVIII-lea, pătrunderea cărții românești dinspre

Muntenia în Transilvania a fost deosebit de activă.

Nevoia mereu sporită de carte era, însă, tot mai greu de satisfăcut, mai ales după ce tiparnița de la Râmnic își întrerupe temporar activitatea. Nici privilegiul acordat, în 1770, tipografului vienez Joseph Kurzböck, pentru editarea cărților necesare locuitorilor neuniți din monarhie n-a schimbat cu mult situația, întrucât Kurzböck era dezavantajat de faptul că nu cunoștea nici limba, nici specificul religiei cititorilor săi și, în plus, este nevoit să concretizeze toate principiile »novatoare« preconizate de autorități, consecința firească fiind o pronunțată suspiciune din partea cititorilor săi. În această situație, acordarea privilegiului de a edita cărțile școlare și de cult necesare românilor neuniți unui transilvănean putea fi o soluție convenabilă atât autorităților, cât și, mai ales, românilor.

Cam acestea sunt împrejurările în care, de sub teascurile celor doi tipografi sibieni, încep să apară, aproape concomitent, tipărituri românești.

În 1781, anul în care Iosif II dădea cel de-al doilea edict de toleranță, M. Hochmeister încearcă să importe în mod legal cărți din Țara Românească și să le desfacă prin librăria sa. Autorizația îi este însă refuzată, acest gen de comerț neintrând în vederile autorităților¹. Tot el este acela care va edita și primul manual școlar pentru elevii români la Sibiu. Este vorba despre *Bucoavna* apărută în 1783, o lucrare bilingvă, având textul românesc redactat cu litere latine și ortografie greoaie. Din punct de vedere al conținutului său însă, cartea reprezintă »o lucrare de gramatică, întrunind scopuri filologice, pedagogice și religioase«, urmând »linia filologică a Școlii Ardelene«². În anii următori, în cele două tipografii sibiene văd lumina tiparului mai multe patente

¹DJANS, fd. Magistrat, Acte administrative, mențiune în reg. 44, f. 118

² L. Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805*, București, 1966, p.113

imperiale destinate populației românești. Amintim, dintre acestea, *Norma, adică randuiala veniturilor patrahirului*, care »s-au tipărit prin Petrus Barth« în 1784 și, din același an, *Scurtată cuprindere ... ale vămilor noi rânduite porunci*, care »la Sibiu s-au tipărit, prin Martin Hochmeister, K[răiesc] și Imp[ărătesc] cu privelegium întărit tipografuș«.

Martin Hochmeister se va ocupa însă doar sporadic de tipărirea cărților românești, dintr-o rațiune care azi, încă, ne scapă. E posibil ca recent convertitul Hochmeister, slujitor supus al Curții de la Viena, să nu fi reușit să câștige încrederea românilor ortodocși; posibil ar fi și ca între cei doi tipografi sibieni să fi intervenit o înțelegere, conform căreia dreptul de a face tipărițile românești să-i fi revenit lui Barth.

În ce-l privește pe Petrus Barth, cercetările noastre ne-au condus la concluzia că orientarea lui spre cartea românească a fost conștientă și perfect justificată, ea rezidând în complexul de condiții de ordin general și particular, obiectiv și subiectiv, existent la data respectivă.

Convins că singura posibilitate de a contracara prejudiciile cauzate de încheierea contractului dintre Hochmeister și fisc în 1781 este orientarea sa spre satisfacerea nevoii de carte a românilor ortodocși și intuind dimensiunea pieței de desfacere pe care aceștia o reprezentau, Barth încearcă și reușește să câștige încrederea Consistoriului ortodox. Acum caracterele chirilice cu care tipografia fusese dotată încă de tatăl său își arată utilitatea, facilitând orientarea, firească și definitivă, a lui Petrus Barth spre editarea cărții românești.

Primele demersuri în scopul obținerii unui privilegiu în acest sens le-a făcut încă din 1781, când a înaintat la »locul cel mai înalt« o petiție¹ în care,

¹ DJAN Sibiu , Col. „Brukenthal” U1-6 165, f 280-281. Documentul în original publicat în RESEE, Tome XXI – 1983, Nr. 2 p. 160-161

printre altele, arăta că »națiunea valahă, ilirică și grecească din Transilvania și Ungaria în general și mai ales cea neunită, în pofida tuturor talentelor ei, este încă total neșlefuită și lipsită de educație«. Această situație se datorește faptului că »omul de rând, în afara clericului, nu a fost obligat nici măcar să învețe să citească iar cărțile de școală de care ar avea nevoie și alte cărți folositoare în limba lor lipsesc, întrucât este interzis să se tipărească în țară cărți pentru ritul lor«. În consecință, »ar fi de mare folos pentru deșteptarea talentului lor adormit«, dacă ar avea posibilitatea să-și procure în țară cărțile de care au nevoie pentru a învăța să citească.

Acest lucru ar mai fi de folos și pentru că ar fi în măsură să stăvilească scurgerea banilor în afară, ba chiar ar prilejui »pătrunderea banilor dinspre Muntenia, Moldova etc. în biata noastră Transilvanie«, »întrucât Sibiu se găsește chiar între aceste țări«. După această inspirată invocare a principiului autarhiei economice, Barth se referă la rugămințile a »numeroși supuși neuniți« pentru ca abia apoi să ajungă la obiectul propriu-zis al petiției sale: »Prin urmare, m-am decis să înființez o astfel de tipografie la Sibiu, unde tatăl meu, care încă mai trăiește, a făcut începutul încă acum 40 de ani, mai ales că alta nu există nici în Ungaria, nici în Transilvania,« și cere »un *privilegium exclusivum* pe 20 de ani, pentru cărțile de cult și manualele neunite românești, grecești și ilirice «. Barth nu uită să reamintească unul dintre dezideratele sale mai vechi, și anume acela de a avea acces la executarea tipăriturilor de cancelarie și încheie exprimându-și speranța că aprobările cerute îi vor da posibilitatea »de a face țării și acelei națiuni necultivate un serviciu foarte important«.

Răspunsul, expediat la 6 februarie 1782 de la Curte spre Guberniu și

retrimis abia peste doi ani, la 20 aprilie 1784 spre orașul de pe Cibin,¹ cerea înaintarea unei liste a cărților pe care Barth dorea să le editeze și pentru care solicitase un privilegiu exclusiv.

La 4 august 1784 se citește în plenul Magistratului noua petiție a lui Barth având în anexă lista cerută². Lista cuprinde un număr de 13 lucrări, cărți de cult și manuale școlare precum și lucrarea lui Ioan Piuariu-Molnar despre creșterea albinelor. Magistratul dă curs cererii, sprijinind-o cu o referință favorabilă. La 16 iulie 1788, tipograful va semna contractul prin care i se acordă privilegiul pentru editarea cărților românești, însă numai pe șase ani, nu pe douăzeci, cum ceruse el.³

Începând din acel an, Barth va scoate, cu regularitate, cel puțin câte 1-2 cărți pe an, uneori chiar mai multe. De sub teascurile lui ies, rând pe rând, bucoavne, manuale de aritmetică, gramatici (de remarcat *Gramatica romanească*, editată de Radu Tempea, în 1797), catehisme, ceasloave, psaltiri folosite nu numai în biserică ci, așa cum se cunoaște, și în școli, ca manuale.

Anul 1794 marchează un moment important în activitatea tipografică a lui Barth, și anume, sibianul începe editarea seriei așa-numitelor »cărți de petrecere« tipărită *Alexandria*. Publicată pentru prima dată (după problematica ediție din 1713, Târgoviște) la Sibiu în 1794, în traducerea lui Dimitrie Jercovici, și „din îndrumarea și cu cheltuiala” lui Simion Pantea, *Alexandria* are, conform mărturiei editorilor ei, rolul de deschizător de drumuri și de testare a interesului cititorilor: »Această mititică istorie numai de o cercare s-a tipărit, ca să vedem cu ce fierbințeală s-ar cuprinde de cărturarii cei rumânești, iară nu pentru vreun câștig osebit«. Și, de fapt, se pare că

¹ DJANS, fd. cit., doc. nr. 547/1784

² DJANS, fd.cit., doc. nr. 998/1784. Documentul publicat în Transilvania, nr. 7/1983

³ Lucia Protopopescu *op.cit.* p. 150-151

lucrarea a fost primită »cu fierbințeală«, încurajându-l pe editorul-tipograf să persevereze.

Seria cărților populare editate de Petrus Barth continuă cu *Esopia*, pentru care, după ce lucrarea trecuse prin cenzură, tipograful primește aprobarea de tipărire la 21 aprilie 1795¹. Încheiem enumerarea cu cărțile: *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino* de I. C. Croce și *Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă* de I. Barac (1801), care, deși nu sunt lucrări anonime ca cele înșirate mai sus, se apropie de ele prin conținutul lor laic, moralizator, prin faptul că sunt lucrări de ficțiune precum și prin capacitatea adâncă de pătrundere în mediul rural, de care s-au bucurat. În ansamblul lor, cărțile de acest gen au jucat un rol important în dezvoltarea gustului pentru lectură, răspunzând dorinței de instruire a cititorilor².

O mențiune deosebită se cuvine calendarelor lui Barth, a căror serie începe în 1793 și care au ținut, timp de peste o jumătate de veac, locul unui periodic românesc.

Petrus Barth se stinge în 1801, răpus de saturnism, boala profesională a celor din breasla sa, fără a fi reușit să realizeze decât o parte din proiectele editoriale pe care le formula în 1784. Abia cinci dintre cele treisprezece titluri preconizate au fost editate, în schimb, au apărut altele, necuprinse în listă, printre care figurează cărți populare, cărți de petrecere, calendare, adaptări din literatura universală și chiar un tratat de filosofie.

Așa se face că, în cei numai 13 ani de activitate în slujba cărții românești (1788-1801), Petru Barth dă la iveală 37 de lucrări, față de 18 apărute în aceeași perioadă la Viena, 10 la Buda, 22 la București, 7 la Râmnic,

¹ DJANS, fd. cit, doc.781/1795.

² R. Munteanu, *Contribuția Școlii ardelenne la culturalizarea maselor, Editura politică, 1977.*

26 la Blaj și 32 la Iași, tipografia lui fiind astfel cea mai activă dintre toate cele care în acei ani tipăreau românește.

Munca lui a fost continuată de fiul său, Johann-Andreas Barth (1773-1832). La fel de harnic ca și tatăl său, dar bucurându-se de un prestigiu social superior acestuia, Johann-Andreas Barth a fost, se pare, și un om agreabil, care a colaborat și s-a bucurat de stima unor intelectuali români ai vremii. Dovadă poate fi, de exemplu, includerea numelui său în șirul celor cărora, de la Buda, Gheorghe Șincai le transmitea, în scrisorile către Vasile Aaron, salutări¹ precum și deferența cu care i se adresează reprezentanții Consistoriului ortodox din Sibiu, oameni ca Gheorghe Hainess, Aaron Budai și Nicolae Huțovici, în scrisorile oficiale pe care i le trimit.

Activitatea lui Joahann-Andreas Barth continuă în ritm susținut până în 1832, la moartea sa, când tipografia trece în proprietatea ginerelui său, Johann Georg Samuel von Closius. Odată cu schimbarea proprietarului, se schimbă și numele tipografiei, care de acum înainte va imprima sub numele de Tipografia Closius, nume pe care îl va păstra până în 1890

Colportorii de carte de dincolo de munți de care am vorbit mai sus practicau un comerț cu ridicata; mai târziu editorii sibieni vor prefera comerțul condiționat, ceea ce va duce la apariția unei vaste rețele de colportori. Un document aflat în depozitele Arhivelor Naționale Sibiu stă mărturie în acest sens. Este vorba despre un registru de conturi al tipografiei Barth, din perioada 1797-1810. La ora respectivă, familia Barth nu mai dispune de o librărie propriu-zisă, ci vinde, probabil, cărțile direct din tipografie, ținând evidența persoanelor care le-au cumpărat pentru uz propriu sau le-au luat pentru a le desface. Cumpărătorii nu mai sunt niște vânzători modești, care duc în desagi câteva volume, ci este vorba despre un număr impresionant de oameni

¹ DJANS. fd. Vasile Aaron, Corespondenta, doc. nr. 23.

proveniți dintr-o arie geografică surprinzător de vastă, care iau cărți cu sutele de exemplare, le achită peste câțva timp, când iau altele. În funcție de dinamica vânzărilor efectuate, fiecare cumpărător are repartizată câte o pagină sau mai multe în acel registru. În afara numelui cumpărătorului și a unor sumare date de identificare (ocupație, domiciliu), în registru se menționează titlul prescurtat al cărții, dacă este legată sau nu, numărul de exemplare și data preluării, eventuale cărți restituite precum și evidența achitării contravalorii lor.

În mod explicabil, unul dintre cei mai importanți cumpărători de carte în limba română, care figurează chiar pe prima filă a registrului, este „firma” Martin Hochmeister, dar, în afara ei registrul mai menționează o serie de cumpărători de carte, mai ales colportori-legători, preoți dar și intelectuali din Sibiu, Brașov, Sighișoara, Bistrița, Cluj, Tg. Mureș, , ca “Radu Tempian, Direktor”, care ia 120 de *Bucoavne* în 1797 – probabil pentru a aproviziona școlile – , 45 de *Abece* în 1801, alte 120 de *Bucoavne cu rânduială*, dar și 50 de *Catechisme*, 20 de *Ceasloave*, 100 de *Synopsisuri*, 20 de *Psaltiri* și 100 de *Tâlcuirea evangheliei*, 4 *Esopii* și 2 *Pilde filosofești*. Gh. Hainess, Aron Budai, Vasile Aaron, cumpără și ei calendare și manuale, pentru episcopul Iosif al Argeșului se cumpără, în 1800, 22 de *Liturghiere*, iar în 1804, 6 *Pentecostare*, un “Ioan Pop, preotul” cumpără în 1801 nu mai puțin de 600 de *Psaltiri* (despre care se menționează că au fost “tipărite în contul lui”), 200 de *Cărți de rugăciuni*, nelegate și 5 *Ceasloave*, în 1802 alte 400 de cărți de rugăciuni, dar și din toate celelalte cărți de cult scoase de Barth. Din Bogdana Maramureșului vine un colportor-legător care cumpără ceasloave, psaltiri mari și mici, acatiste, în total 100 buc., un “părinte Iacob din Moldova”¹ cumpără

¹ De remarcat faptul că în registru, „din Moldova” apare scris cu litere chirilice, în timp ce tot restul este scris cu caractere latine.

450 de exemplare din diferite cărți, la târgul de la Râureni tipograful notează că a încasat 970 de fl și lista poate continua.

O hartă a cumpărătorilor și, implicit, a zonelor aproximative unde vor fi ajuns cărțile sibiene ar da rezultate interesante. Harta ar trebui să cuprindă, în afara de orașele mari din Transilvania, de Viena și Bratislava, de unde se comandă câte 50 de exemplare de *Breviaria juris*, Bucureștiul, Râmnicul, Moldova, Hațegul, zona Apusenilor, Banatul și Maramureșul. În această ordine de idei este obligatoriu să amintim activitatea unui deosebit de activ editor și colportor de carte românească, Simion Pantea, prezent și el în paginile acestui registru.¹

Amintit mai sus ca editor al *Alexandriei* căreia i-a adăugat ulterior *Pilde filosofești* și *Istoria Sindipei*, Simion Pantea are mari merite și în răspândirea cărții românești. În peregrinările sale, el a străbătut o zonă destul de întinsă, cuprinzând Sibiul, Blajul, mergând din Apuseni până în Banat și ajungând probabil, chiar în Muntenia. Însemnări lăsate pe cărți ni-l arată legând un *Kiriadromion* de Bălgrad (1699) la Muncel, în Apuseni², dăruind bisericii din satul său natal patru cărți în 1810, după ce în 1807 o înzestrase cu altele cinci, legând și vânzând cărți în întreg Banatul între 1790-1817³ și făcând, probabil, transporturi spre și dinspre Muntenia.

¹ Amănunte despre activitatea lui Simion Pantea în cartea mea *Oameni și cărți în Sibiul de altădată*, ed. Schiller, 2010

² Informația ne-a fost oferită cu multă amabilitate de cercetătoarea Eva Mârza, căreia, și pe această cale, îi aducem călduroase mulțumiri.

³ O cercetare a peste-1000 de cărți vechi păstrate în comunele românești din Banat, întreprinsă de preotul Ioan B. Mureșianu din Timișoara, (*Cartea veche bisericască din Banat*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1985), scoate în evidență faptul că în 18 localități din actualul județ Timiș au fost găsite un număr de 22 de cărți purtând însemnări care atestă vânzarea lor de către Simion Pantea între 1790-1817. De asemenea, în comitatele Lugoj, Făget, Lipova au fost identificate 21 de cărți, în valoare de 487fl. și 21cr., (confirmând spusele lui Nicolici!) tipărite la Blaj, Sibiu, Râmnic, București și Buda. Cărțile au fost găsite în biserici, fapt care explică și apartenența lor exclusivă la categoria cărților de cult.

În ce privește cumpărătorii lui Simion Pantea, lucrurile sunt destul de clare. Însemnările de pe cărți îl arată aprovizionând biserici, unora lăsându-le din preț¹, din documente rezultă trecerea lui prin școli dar și pe la persoane particulare, al căror gust și interes îl cunoaște și, poate, chiar îl influențează.

Revenind la tipografi-editori din familia Hochmeister, constatăm că ei au pătruns, încet dar sigur, în elita economică și intelectuală a orașului. Astfel, Martin-fiul beneficiază de o instrucție strălucită, fiind primit în Fundația Tereziană pentru fii de nobili din Waitzen, după care își continuă studiile la Cluj. Între timp, Hochmeister-sen. construie teatrul, primul din țară, și organizase perindarea trupelor teatrale, dezvoltase tipografia și librăria, fusese primit în sânul lojii francmasonice în 1784, unde în 1789 îl urmează și fiul², ajunsese în societatea baronului Brukenthal, într-un cuvânt familia pătrunsese în înalta societate a orașului. Așa se explică faptul că, la una dintre vizitele sale în Sibiu, Iosif II le vizitează casa. Momentul este celebrat printr-o placă de marmură care poate fi văzută și astăzi sub poarta casei lor, pe actuala stradă Timotei Popovici.

Martin Hochmeister-sen. se stinge la doar 49 de ani, în 1789. După moartea tatălui său, fiul îi continuă cu mult succes activitatea, diversificând-o și intensificând-o. În 1813, după ce urcase, prin merit, întreaga scară ierarhică funcționărească până la cea de primar al orașului, primește titlul nobiliar. În 1829 renunță voluntar, din motive de sănătate, la toate funcțiile publice.³

Moare în 1837, iar la partajul averii sale se constată că valoarea acesteia se ridică la imensa sumă de 134.454 fl. și 25 cr. Deținea două case,

¹ Pe un *Antologhion* (Râmnic, 1752) vândut bisericii din comuna Mâtnicu Mic în 1790 este scris: „Iată eu, Simion, am vândut acest *Minei* și am lăsat din preț”

² Lisa Fischer, *Edenul de dincolo de codri. Samuel von Brukenthal: politician, colecționar, francmason la Sibiu/Hermannstadt*, Editura Schiller, Sibiu, 2007 p. 94-95.

³ Pentru amănunte privind viața și activitatea celor doi tipografi vezi monografia lui Adolf von Hochmeister *Leben und Wirken des Martin Edlen von Hochmeister*, Hermannstadt 1873

cea din str. Timotei Popovici, evaluată la 4800 de fl. și una în Piața Mare, între reședința generalului-comandant al Transilvaniei și casa Haller, evaluată la 18.000 de florini.

După moartea lui Hochmeister jun. moștenitorii lui vor vinde tipografia cu tot ceea ce ținea de ea, lui Theodor Steinhausen.¹

Concluzionând, în ultima parte a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale celui următor, la Sibiu cele două tipografii, profilate pe carte latină și germană (Hochmeister) și respectiv românească (Barth), sunt în măsură să satisfacă cu prisosință cerințele de carte ale concetățenilor lor, și nu numai pe ale acestora.² O statistică sumară și fără pretenții de exhaustivitate arată că numai în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea, din tipografia Hochmeister, care deține 7 prese tipografice proprii și le folosește și pe cele două ale municipalității, ies nu mai puțin de 110 lucrări iar cărțile românești care ies de sub teascurile activei tipografii Barth, atât în cei 13 ani (1788-1801), când la conducerea ei se află Petrus, cât și în perioada următoare, când este condusă de Johann-Andreas (1801-1832), fiul său, fac ca ea să devină cunoscută și apreciată.

Printre cei mai importanți factori de obstrucționare a dezvoltării libere a sistemului de comunicare prin tipar se numără, la loc de cinste, *cenșura*. Întotdeauna indispensabilă vieții publice, cenșura și-a atins deplina capacitate în Imperiul Habsburgic în varianta sa de după victoria absolutismului princiar asupra aristocrației.

¹ DJANS, Col. »Brukenthal«, T 1-6 83. În actul de vânzare se precizează că obiectul tranzacției este reprezentat de »tipografie, librărie și biblioteca de împrumut, cu toate privilegiile, cărțile și rezervele de hârtie, cu drepturile de editare și cu toate utilajele și uneltele«.

² »Dacă se spune »țării îi lipsesc tipografii«, atunci cei pe care îi avem vor spune: suntem și așa prea mulți și atelierele artei noastre sunt de prisos. Deci pe piața de carte a patriei noastre nu lipsesc producțiile literare și vânzătorii lor« (M. T. Fr., Gedanken)

În ce privește Transilvania, în general și Sibiu, în special, este surprinzătoare proporția mare a documentelor care, într-un fel sau altul, au tangență cu cenzura, față de totalitatea celor care se referă la carte și tipar, în general. La Sibiu, prima mențiune a ceea ce ar putea fi considerat cenzură datează încă din 1524, când Ludovic, regele Ungariei, interzice comercializarea scrierilor lui Martin Luther.¹ După trecerea Transilvaniei sub suzeranitate habsburgică, documentele de acest fel se înmulțesc și se diversifică, în funcție de cele ce se întâmplau la Viena. Din noianul de acte normative cu caracter general, pe care le regăsim și la Sibiu, ne vom limita la prezentarea unui singur document, o »Ordonanță normativă pentru librari, scriitori, tipografi etc« din 1795², elocventă pentru înțelegerea concepției oficiale de după Iosif II despre rolul cenzurii, din care spicuim:

- Nimeni să nu importe tipărituri ca să le vândă, ocolind oficiile de vamă stabilite și controlul, sau să le aducă înainte de a primi aprobarea cenzurii, sub amenințarea legii contrabandei.

- Librarul care vinde o carte, o broșură sau o altă tipăritură interzisă sau limitată, fără a avea aprobarea pe care o poate da numai Directoratul general iar în provincii, Guberniul, va fi amendat la prima abatere cu 50 de florini iar la a doua, în afara acestei amenzi, cu pierderea meseriei.

- Cărțile oprite vor fi scoase în afara imperiului.

- Tipografii să înainteze manuscrisul scris citeț, legat, cu o fâșie albă la marginea foii, la Oficiul de revizie (Revisionsamt) pentru a obține aprobarea Departamentului cenzurii. Aprobarea nu o dau cenzorii, ci ea trebuie să fie însoțită și de aprobarea și semnătura revizorului. Cenzorul va scrie »imprimatur«, cu sau fără adaosul »omissis deletis « sau »absque loco

¹ DJANS, fondul Capitlul Sibiu, nr. 82. Publicat de Fr. Teutsch, op. cit. anexa I

² DJANS, fd. Magistrat, doc. nr. 821/1795

impressionis».¹

- Dacă cineva nu respectă aceste instrucțiuni, i se va confisca întreaga ediție și se vor sparge zațurile iar contravenientul va fi pedepsit cu pierderea dreptului de a mai practica meseria și cu o amendă de 50 de florini pentru fiecare exemplar pus în circulație. În cazul în care nu poate plăti amenda, va suferi pedepse corporale și arest și orice scuze că n-ar fi vândut cărțile, ci le-ar fi dăruit sau le-ar fi dat în schimb sau că ar fi tipărit în baza unei comenzi din altă țară sau orice scuză cu privire la neglijența angajaților vor fi considerate nevalabile.

- Manuscrisele se predau în 2 exemplare. Poate fi acordată aprobare ca să se înainteze numai unul. În acest caz, după imprimare se va înainta din nou manuscrisul, însoțit de un exemplar tipărit, pentru control. Orice modificare față de textul inițial va fi considerată înșelăciune și pedepsită ca atare.

- Manuscrisul să nu le fie predat direct cenzorilor, ci să fie înaintat prin Oficiul de revizie; să nu se ceară ca manuscrisul să fie verificat de un anume cenzor, să nu se încerce influențarea acestuia. Manuscrisul va fi restituit pe aceeași cale.

- Editarea pe ascuns se pedepsește.

- Nimenea să nu țină, să nu colporteze sau să comercializeze pe ascuns cărți interzise.

- Atât celor care nu sunt tipografi autorizați cât și oricăror persoane particulare le este interzis să aibă prese de tipărit sau tiparnițe de mână. De asemenea, tipografilor autorizați le este interzis să aibă prese ascunse.

- Anunțurile sau listele de cărți care se publică în ziare trebuie

¹ (Traducere: Cu omiterea cuvintelor sau locurilor marcate», »fără locul imprimării«, ceea ce însemnează că scrierea poate fi tipărită, însă nu se poate indica nici un loc de apariție sau niciunul din cuprinsul monarhiei.)

prezentate pentru aprobare. La fel, cataloagele de cărți.

- Cei care indică nume false de autori sau loc de apariție vor fi pedepsiți.

- Prezenta dispoziție are, pe de o parte, menirea de a spulbera neștiința de care se prevalează unii, iar pe de altă parte, pe aceea de a stăvili contrabanda.

În ce privește cenzurarea cărților românești, emblematică ni se pare încercarea de stopare a răspândirii *Alexandriei*. În 12 decembrie 1796, deci la doi ani de la apariție, tipografului Petrus Barth i se interzice sub aspră pedeapsă reeditarea cărții.¹ Motivul acestei măsuri este acela că lucrarea nu i-ar îndemna pe cititori spre învățătură, ci, din contra, le-ar dăuna, poporul fiind »prea credul« și, din cauza lipsei de cultură, »înclinat spre superstiție«. Executând ordinul, Magistratul dispune efectuarea unei anchete la tipografie. Barth declară că, după ce cartea a trecut prin cenzură, a vândut întregul tiraj de 400 de exemplare în »Principatul Valahiei cu 51 de creștari bucata«.

Afirmația tipografului este însă discutabilă, ea cuprinzând, în cel mai bun caz, doar o parte de adevăr. Căci, dacă într-adevăr întregul tiraj ar fi fost desfăcut în Țara Românească, autoritățile transilvănene n-ar fi avut motiv să se impacienteze. Ca atare, este mult mai plauzibil ca un număr de exemplare să fi fost desfăcute și dincoace de munți. În favoarea acestei aserțiuni pledează mai multe argumente: În primul rând, tipograful, care avea tot interesul să nu vorbească decât despre cărțile vândute în afara granițelor Transilvaniei. În al doilea rând, traducătorul ei, Dimitrie Jercovici, ale cărui concepții iluministe exprimate în prefață, sunt atât de evidente, nu putea să nu aibă în vedere și românii transilvăneni. Iar în ultimul rând, faptul că cel care finanțase ediția și, probabil, avusese un cuvânt de spus la alegerea traducătorului, fusese Simion

¹ DJANS, fd. Magistrat, Acte ad-tive, 27/1797

Pantea, transilvănean, colportor și bun cunoscător al gustului consumatorilor de carte. Erau deci întrunite toate premisele necesare unei bune desfaceri a cărții în Transilvania și chiar în Banatul, pe atunci înglobat Ungariei.

Se pare că spre sfârșitul deceniului al VIII-lea ideea înființării unei librării, în sensul modern al cuvântului, plutea în aer. Cert este că cei doi tipografi importanți din oraș au, aproape concomitent, inițiative în acest sens. După cum era de așteptat, primul care reușește este Hochmeister.

În 1778, după ce îi acordase dreptul de a tipări, împărăteasa Maria Tereza îi conferă lui Martin Hochmeister sen. și privilegiul de a deschide o librărie în Sibiu, cu condiția ca „să vândă numai cărți bune și admise de cenzură, la preț moderat”. Importul cărților interzise este oprit sub pedeapsa pierderii privilegiului. Acest document¹ este actul de naștere al primei librării stabile de pe teritoriul Transilvaniei, motiv pentru care a atras atenția a numeroși cercetători.²

Funcționarea efectivă a librăriei este atestată din 1779, când Hochmeister scoate pe piață un *Catalogus librorum variarum linguarum, scientiarum et artium, aliarumque utilium materialium qui venales justo prostant pretio*³ și dă adresa „Piața Mică, lângă Turnul Sfatului, în Sibiu”. Librarul comunică potențialilor cumpărători că intenționează să întărească

¹ Teutsch, Fr. op. cit, anexa, pag. 71. Vezi și Heinz Stănescu, *Vertriebsformen der Hochmeisterschen Buchhandlung in Hermannstadt im letzten Viertel des 18. Jahrhunderts* in: *Buch- und Verlagswesen*, p. 271-284... și A. Meschendörfer *Das Verlagswesen der Siebenbürger Sachsen*. Ein Überblick. Mit einem Vorwort von Hans Bergel. München, 1979... precum și St. Sienerth *Geschichte der siebenbürgisch-deutschen Literatur im achtzehnten Jahrhundert*, *Dacia Verlag, Klausenburg, 1990* La DJANS, actul propriu-zis (59/1778) lipsă, există doar o mențiune în protocolul nr. 39, p.72

² În 1783 Hochmeister nu achitase încă în întregime taxa pentru acest privilegiu (DJANS, fd. cit. , doc. 196/1783)

³ Biblioteca Muzeului Brukenthal, Transilvania. XVIII/519 (Traducerea titlului *Catalogul cărților din diferite limbi, arte și științe, precum și din alte domenii folositoare, pe care amatorii le pot avea la prețuri mici*)

librăria „cu cele mai noi și mai bune cărți de tot felul, cu scrieri și partituri tipărite sau gravate în cupru precum și cu atlase și hărți individuale. Iar dacă cineva ar nutri dorința de a comanda în mod special alte cărți, voi încerca nu numai să grăbesc aducerea lor, ci și să le pun la dispoziție la prețuri mici.” De asemenea preconizează să furnizeze „calendare de tot felul”, ziare „din Viena, din Brünn, din Pressburg (Bratislava), cu 1 florin renan pe o jumătate de an fiecare”, și să facă lucrări de legătorie. Interesant este faptul că librăria oferă posibilitatea împrumutării cărților spre lectură, contra sumei de 1 cr. pe zi.

În continuare se publică lista cărților aflate în librărie. După acest prim catalog din 1779, Martin Hochmeister se va limita, ani la rând, la prezentarea noutăților din librărie prin inserate în ziarele și revistele pe care le edita.

În ce privește a doua librărie din Sibiu, cea numită, poate impropriu, „librăria Barth” lucrurile sunt mai puțin cunoscute.

Este de presupus că cel care avusese ideea organizării unei mici întreprinderi care să se ocupe de comercializarea cărții străine îi aparținuse lui Wolfgang Gänselmayr. Este probabil ca el să fi început prin a procura, la cerere, diferite cărți din Germania sau Austria, activitate atestată din 10 iunie 1779.¹

Cam din această perioadă datează și asocierea dintre el, tipograful Petrus Barth și cancelistul gubernial Petrus Gromen, cu scopul înființării unei librării. Nu se cunosc momentul și condițiile încheierii acestei înțelegeri, după cum nici în privința începerii efective a activității, nu avem informații.

În orice caz, la sfârșitul lui 1779, când la Barth se edita calendarul pe anul 1780, aceste probleme erau deja rezolvate, întrucât în acea publicație asociații inserează un anunț în care se spune: „Pe baza unei Preaînalte libertăți, odată cu începutul anului acestuia 1780, la Sibiu, în Piața Mică, peste drum de

¹. DJANS, fd. Episcopia evanghelică doc. 506

fântâna cu roată, la numărul 416, va fi deschisă o librărie. Iubitorii de cunoaștere se pot adresa d-lui Petrus Gromen, cancelist gubernial, sau d-lui Petrus Barth, tipograf, sau d-lui Wolfgang Gänselmayr și trăim cu speranța că-i vom servi pe aceștia cu orice fel de cărți”¹ În același an, 1780, librăria va edita un prim catalog al cărților oferite spre lectură, intitulat „Lista cărților care se vând în librăria cu cezaro-crăiesc privilegiu a lui Gromen-Barth-Gänselmayr din Sibiu, din Piața Mică, peste drum de fântâna cu roată, la nr. 416, pentru prețurile indicate, cu plata în bani peșin” și este dedicat „promotorilor și susținătorilor științelor și întregii lumi erudite” cărora asociații „le oferă acest mărunț dar din librăria lor”².

Acestui catalog din 1780 îi vor urma altele, apărute în 1781, 1782, 1783, 1785 și 1789. Primele patru cataloage indică librăria ca atare ca beneficiară a privilegiului cezaro-crăiesc, iar numele asociațiilor apar în ordinea „Gromen-Barth-Gänselmayr”, lăsându-se loc presupunerii că au fost tipărite de Barth. În 1784 catalogul nu apare iar următorul, cel pe 1785, deși respectă aceeași ordine a numelor asociațiilor, indică altă adresă a librăriei, tot în Piața Mică, dar în casa cu nr. 8. În catalogul pe 1789 numele lui Barth și Gromen nu mai apar, există doar numele lui Gänselmayr cu precizarea „c. c. privilegiat librar în Sibiu” și mențiunea că publicația s-a tipărit la Johann Gottlieb Mühlsteffen. Adresa librăriei este „Piața Mică nr. 8, sau la locuința librarului, sub scara acoperită, la nr. 465”.

Arătam mai sus că, până în prezent, nu s-au putut elucida condițiile în care s-a constituit asociația. Neclare sunt și împrejurările desfacerii ei. Este de presupus că Gromen, care era funcționar și Barth, care avea de condus o tipografie, mai ales după moartea, în 1782 a tatălui său, vor fi lăsat

¹ Fr. Teutsch, în *Korrespondenzblatt* VIII, 5, p. 73

² Biblioteca Muzeului Brukenthal, nr. 77727. Transilvania. XVIII/515

comercializarea cărților pe seama tovarășului lor.

Transmigrant din Austria Superioară, Wolfgang Gänselmayr se născuse în localitatea Laakirchen din Austria Superioară, ca fiu al țesătorului Urbanus Gänselmayr și al soției sale Maria, și fusese botezat la 29 iulie 1749. În Transilvania sosise împreună cu părinții și cu alți transmigranți în 1753¹. La 25 februarie. 1781 se căsătorise cu Maria Theresia Angermann, fiica chirurgului scaunului Cincu.² Nu știm exact când a început să se ocupe de comerțul cu carte și nici cu ce s-a ocupat înainte de momentul înființării librăriei.

Se pare că, după o perioadă de înflorire, pe la începutul anilor '90 activitatea librăriei a stagnat. De vină pare a fi fost starea de sănătate a lui Gänselmayr, poate și o gestiune defectuoasă. Mai probabil, librăria, care comercializează cu preponderență lucrări originale³ procurate, conform afirmației proprietarilor, direct de la târgurile bianuale de carte de la Leipzig, nu reușise să facă față avalanșei de reeditări vieneze pe care le vehicula Hochmeister. Cert este faptul că, la data de 5 august 1792, judecatul din Sibiu raportează Magistratului următoarele: „Întrucât s-a încheiat examinarea și descrierea librăriei lui Wolfgang Gänselmayr întreprinsă din înalt ordin, se înaintează un bilanț al situației activului și pasivului acelei întreprinderi. Deoarece activul, calculat în funcție de prețul de achiziție al cărților aflate în librărie depășește cu 6609 fl. 29 cr. pasivul, n-ar fi cazul să se declare faliment. Cu toate acestea, există motive care ar justifica o astfel de procedură, și anume: 1. dacă s-ar face public falimentul ar apărea mult mai mulți creditori;

¹ DJANS, fd. cit. , doc. nr. 522/1785

² DJANS, Colecția de registre de stare civilă, S 114, p. 160. și ACBER, fd. 602 nr. 1004, p. 61

³ Reinhard Wittmann (op. cit. p. 22) remarcă faptul că în catalogul pe 1782, cel mai cuprinzător de altfel, sunt consemnate aproape 2000 de titluri, practic exclusiv lucrări originale.

2. valoarea multor cărți este în realitate mai mică decât cea luată în calcul; 3. multe cărți lipsesc; 4. multe poziții cu datorii active sunt greșite iar protocolul în care sunt înregistrate conține greșeli și e completat superficial și deci s-ar putea ca aceste sume să nu mai fie achitate niciodată. Toate acestea ar avea ca rezultat diminuarea activului și creșterea corespunzătoare a pasivului. Trebuie apoi luat în considerare și felul dezordonat de viață al datornicului și starea lui bolnăvicioasă, consecință a acelui mod de viață, care îl fac inapt de a continua acest gen de comerț. El însuși dorește să se retragă, pentru că altfel, în actualele condiții, librăria va decădea și mai mult, spre paguba sa și a creditorilor săi, care insistă să fie satisfăcuți”.¹

În anexă găsim bilanțul amintit. În total, pretențiile creditorilor însumează 78311 fl. și 45 cr.

La capitolul „Activ” sunt incluse cărțile din librărie, estimate la 12197 fl. 53cr.,² casa „de sub Burgerstiege” evaluată la aproximativ 1000 fl., precum și datorii neachitate ale unor cumpărători de cărți: baronul Samuel de Brukenthal, cu 25 fl 48 cr., baronul Buccow, cu 6 fl. 43 cr, episcopul Batyani din Alba Iulia, cu 121 fl 34 cr. Alexius Cserei cu 67 fl., Klokner, fost preot la București, 65 fl și 46 cr.

Se menționează, de asemenea, că între timp, au mai intrat 347 fl 19 cr. de la alți datornici și prin urmare, activul însumează 14441 fl.

Wolfgang Gänselmayr moare la 1 aprilie 1795, în vârstă de numai 45 de ani din cauza unei cangrene³.

Întrucât creditorii ridică pretenții, executorul său testamentar încearcă

¹ DJANS, fd. cit. , 1767/1792, f.1

² Inventarul, nesemnat și nedatat, întocmit cu acest prilej se găsește la DJANS, fd. cit., Falimente, nr. 22 și poartă titlul „Verzeichnis der bei gerichtlich vorgenommenen Inventur der hiesigen Gänselmayrischen Buchhandlung vorgefundenen Bücher”. („Lista cărților găsite în librăria lui Gänselmayr cu ocazia inventarierii judiciare”. (Anexa 1)

³ DJANS, Colecția de registre de stare civilă, S. 77

să le satisfacă, scoțând cărțile la licitație; Însă abia la 23 iulie 1802, la a treia licitație, a reușește să scape de 225 de volume. Restul au rămas și vor fi prada șoarecilor dacă autoritățile nu vor lua măsuri.¹ Nu știm ce s-a întâmplat ulterior cu acele cărți. Se pare că o parte dintre ele ar fi ajuns în biblioteca „Brukenthal”.

Aminteam mai sus de acel inventar al cărților din librăria Gänselmayr-Barth alcătuit din ordinul autorităților, în 1792².

Studierea acestui inventar este benefică pentru oricine este interesat de cultura acelei epoci. Cercetătorul va fi cu siguranță surprins nu numai de extrema varietate a cărților prezente, ci și de modernitatea acestora.

Pentru edificare și pentru ca ascultătorii să-și poată face o impresie despre bogăția tematică a cărților cuprinse în inventar, dăm mai jos, în traducere, o mică selecție din acesta:

Sonnenfels *Scrieri*; Halle; 1783

X X X ; *Romanele originale ale germanilor*, (13 volume); Leipzig; 1783

X X X; *Evreul rătăcitor* ; f.l., f.a.

Johann Dawid Schöpf, *Călătorie prin Statele unite ale Americii în anii 1783 și 1784*, Erlangen; 1787

Lehmann; *Călătorie de la Bratislava la Sibiu în Transilvania*, f.l.; 1785

Viața marchizului de Pombal, 5 părți, Leipzig; 1782

Extravağanțele doamnei de Stael descrise de ea însăși, Leipzig; 1782

Phaedrus; *Fabule lui Esop*; Cluj; 1774

Moritz, Karl Philipp; *Anton Reisner. Roman psihologic*, 2 părți; Berlin; 1785

X X X; *Poltis sau Troia salvată, operă comică în trei acte*; Leipzig; 1773

Bianconi; *Elogiu cavalerului Anton Raphael Mengs*; Zürich; 1781

¹ DJANS, Acte fasciculare, F I 29

² Inventarul publicat in extenso în Liliana Popa *Oameni și cărți în Sibiul de altădată*

38 Conferințele Bibliotecii ASTRA

Charles Burney, *Informații despre viața lui Georg Friedrich*, tradusă din engleză de Eschenburg; Berlin-Stettin; 1785

Semmler; *Scrisori teologice*, Leipzig; 1781

Hoffmann; *Informații despre începuturile și evoluția unei biblioteci bisericești din Städfeld*; Eisenach; 1780

Schütze; *Cărțile istorice ale Vechiului Testament în traducere versificată de la mijlocul secolului al XIII-lea*; Hamburg; 1779

Kort; *Istoria biblică explicată în câteva contribuții*, partea a doua; Leipzig-Copenhaga; 1783

Schmidt; *Cercetarea problemei dacă Metodiul a introdus creștinismul în Boemia în conformitate cu principiile Bisericii grecești sau latine*, Leipzig; 1789

Johann Christoph Wagenseil, *Povestea vieții dr. Martin Luther*; Kaufbeuren; 1782

X X X; Katekizmul ku entraebaeri si responsuri tokmit; Buda; 1780

Hederich; *Lexicon manuale latino-germanicum et germanico-latinum*, 3 vol.; Leipzig; 1766

X X X; *Culegere de scrisori germane pentru a fi traduse în franceză*; Viena; 1784

Sprengel; *Apologia lui Hippocrate și a principiilor sale*; Leipzig; 1789

Nils Rosen von Rosenstein, *Îndrumări privind cunoașterea și tratarea bolilor copiilor*; Viena; 1787

X X X; *Descrierea barometrului și a termometrului*; Leipzig-Frankfurt; 1781

Kleemann; *Calendarul omizilor*; Nürnberg; 1777

X X X; *Încheierea și apărarea dezvăluirii sistemului republicii cetățenilor lumii*; Roma; 1787

Meerwein; *Răspuns la întrebarea dacă nu cumva omul a fost dotat cu*

capacități de zbor; Basel; 1784

X X X; *Culegere de trucuri deosebite cu cărți de joc* ; Viena; 1769

Stilting; *Viața Sf.Ștefan, regele Ungariei*; Casovia; 1767

Fock; *Încurajare adresată iubitei sale comunități, după depunerea omagiului lui Leopold II*; Viena; 1790

Fenelon, *Aventurile lui Telemach*; Leipzig-Frankfurt; 1775

Geissler; *Schițe din caracterul și acțiunile lui Iosif II*, vol. 5; Halle; 1786

X X X; *Tratatul privind alegerea lui Iosif II*; Leipzig-Frankfurt; 1765

X X X ; *Fragmente din istoria Ungariei de la anul după Christos 667 și ajungând până la conjurația lui Vesseleni*; Cașovia; 1741

Timon, Samuel; *Scurtă cronologie a Ungariei*; Cluj, 1764

Benkő; *Milkovia*; Viena; 1781

Bethlen, Johann ; *Despre Transilvania*; Viena; 1779

Toppeltinus; *Originile și decăderea transilvănenilor*; Viena; 1762

X X X; *Viața temutului rebel Emelian Pugaciov*; London; 1776

Martin Schmeizel, *Descrierea monezilor de aur și argint din Transilvania*; Halle; 1748

Johann Christoph Adelung, *Încercare de istorie a culturii umanității*; Leipzig; 1782

Reizewich; *Observații despre Moldova și Valahia*; Viena; 1789

Ulloa; *Informații despre America de sud și nord-est*; Leipzig; 1781

X X X; *Manual de geografie veche, pentru folosirea celor 11 hărți ale lui d'Anville, prima parte din vol. I și vol. 2* ; Nürnberg; 1785

X X X; *Bogăția Olandei*; Leipzig; 1778

X X X ; *Viața navigatorului și descoperitorului James Cook*; Leipzig-Frankfurt; 1781

Lutz; *Îndrumări privind trăznetul și paratrăznetul*; Frankfurt a.M.; 1784

40 Conferințele Bibliotecii ASTRA

Charles von Linné, *Systema Naturae*, Partea a II-a; Leipzig; 1788

Charles von Linné, *Manual despre sistemul naturii, cât privește regnul animal, cu 42 de gravuri colorate*; Nürnberg; 1781

X X X; *Culegere din cei mai buni scriitori care au tratat istoria, obiceiurile și drepturile deosebite ale popoarelor*; vol. 13-15; Frankental; 1785

X X X ; *Critică mai aprofundată a Criticii rațiunii pure a lui Kant*; Leipzig; 1788

X X X, *Descrierea vieții lui Voltaire*, Nürnberg, 1787,

Marmontel, *Belisaire*, Viena, 1787,

Christoph Martin Wieland, *Aventurile lui Don Sylvio de Rosalwa*, Leipzig, 1783,

Daniel Defoe, *Viața și întâmplările neobișnuite ale lui Robinson Crusoe din York*, Nürnberg, 1782,

X X X, *Siegfried, o istorie minunată tipărită anul acesta*, f. l. , f. a.

Din punct de vedere tematic, cărțile sunt de o diversitate uimitoare, ele acoperind o gamă extrem de largă de preocupări. Găsim astfel, în afară de beletristică, filosofie, logică și teologie, tratate de istorie, jurisprudență, geografie, fizică, chimie și matematică. Bine reprezentate sunt și științele naturii, iar cartea de medicină, atât cea adresată specialiștilor, cât și cea pentru publicul larg, este și ea foarte bine reprezentată. Nu lipsesc nici lucrările de divertisment, cele privitoare la arta spectacolului, a artelor divinatorii, cărțile de bucate sau cele cu tematică sportivă, într-un cuvânt, librăria se străduiește să satisfacă o paletă cât mai largă de cititori.

Judecând după toate cele de mai sus, s-ar părea că pe la 1800 Sibiul cunoștea o viață culturală înfloritoare. Cu toate acestea, în primele decenii de după 1800, comerțul cu cartea pare a fi înregistrat un vădit regres.

Ca răspuns la un ordin gubernial care pune în vedere tuturor

librarilor să se angajeze în scris că nu vor desface sub nici un motiv cărți interzise, la 10 oct. 1805, Martin Hochmeister, singurul care mai deținea librării în stare de funcționare la Sibiu și Cluj, declară că în ultimii 10 ani comerțul cu cărți merge foarte slab, încât nu rentează ca, de dragul unei cărți oarecare, un librar să-și pericliteze, nici cât de puțin, situația. Din acest motiv Barth, n-a mai folosit de 15 ani librăria din Sibiu, care a funcționat sub numele „Gänselmayr et comp.” și nu are librărie la Cluj. Librarul atașează „cea mai solemnă asigurare” că „în librăriile sale privilegiate din Sibiu și Cluj, cu voia și cu știința sa, nu s-a vândut și nu s-a împrumutat spre lectură nicio carte interzisă în Țările de coroană” și că nu a permis nici angajaților săi să facă așa ceva. De altfel, tocmai pentru a evita astfel de situații, a limitat încă în urmă cu 6 ani afacerile privind comerțul cu cartea din străinătate, asigurându-și marfa exclusiv de la negustori din Viena sau din alte orașe din imperiu, cărți care au fost oricum „examine de Înalta cenzură aulică”.¹

Oamenii de cultură ai timpului nu sunt nici ei mulțumiți de receptarea cărții, a culturii în general, de către contemporanii lor. Convinși că în încercarea sa de a ține pasul cu celelalte țări, Transilvania are de învins un mare handicap, (întrucât „neobișnuitul amestec al diferitelor naționalități și religii, care deși nu dezbină locuitorii, îi deosebesc totuși în multe privințe, psihologia sa, istoria schimbărilor sale de stat” fac ca diferite aspecte specifice vieții sale culturale și politice să fie „nesfârșit de deosebite față de ceea ce în alte țări este adevăr învederat”²), comentatorii își învinuiesc concetățenii de lipsă de înțelegere și de interes pentru cultură, de lipsă de considerație la

¹ DJANS, în Colecția „Brukenthal”, DD1-4 189, f. 42 se păstrează conceptul acestui act, scris de mâna librarului. Originalul în fd. Magistrat, Acte administrative, doc. nr. 2923/1805.

² *Über die Lage und Hindernisse der Schriftstellerei in Siebenbürgen* în "Siebenbürgische Quartalschrift", an. 1, p. 5, republicat de Stefan Sienerth în *Kritische Texte zur siebenbürgisch-deutschen Literatur. Vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. München: Südostdeutsches Kulturwerk 1996, S. 67-74

adresa slujitorilor ei. Concludente în acest sens ni se par cuvintele de mai jos: „Ceea ce nu face statul, suplinește în Anglia patriotismul și mândria națională, care-l cinstește pe Newton, îl răsplătește pe Locke și-i plătește pe Robertson și Gibbon (Robertson a primit pentru istoria sa despre America 24.000 fi. iar librarul Cadell a răscumpărat dreptul de editare a operelor lui Gibbon cu 75.000 de galbeni). În Franța *l'esprit, le gout et la mode* sporesc valoarea geniului printr-o mai mare circulație. În Germania și Olanda râvna negustorilor de carte menține suflul savanților”. Și, în antiteză cu cele de mai sus, același autor adaugă, cu o maliție care nu mai necesită comentarii:

„Dar să cauți toate astea. în Transilvania! Publicul este atât de împărțit, încât o dată conținutul, altă dată limba fac imposibilă orice înțelegere și îl fac să nu reacționeze niciodată ca un public omogen. Nu ne-a molipsit nici teribila febră a cititului care, mai ales în anumite părți ale Germaniei, a cuprins toate stările, spre marea pagubă a vieții active și de care Cerul să ferească de-a pururi judecata sănătoasă a compatrioților noștri!”

Ce doză de subiectivism conțin cuvintele de mai sus nu putem ști azi, după 200 de ani de la scrierea lor. În orice caz, o anumită discrepanță între potențialul de creație culturală și capacitatea de asimilare va fi existat, desigur. Oricum, strădania celor care, consecvent și cu inteligență s-au străduit să ridice Sibiu la nivelul marilor centre culturale merită, peste timp, toată considerația. Iar faptul că Transilvania gravitează cu toată puterea spre valorile culturale ale Apusului, și că Sibiu este permanent racordat la ideile europene ale vremii, credem că nu mai trebuie demonstrat.